УДК *336.22* **DOI***: https://doi.org/10.31521/modecon.V38(2023)-10*

Лушко С. М., *ст. викладач кафедри фінансів і кредиту, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ORCID*: 0000-0003-4598-1319*
e-mail*: sveta.lushko@gmail.com*

Чернюк Т., І., *викладач кафедри іноземних мов, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ORCID*: 0009-0005-1991-2303*
e-mail*: tatianka.cherniuk@gmail.com*

Персональний податковий менеджмент: теоретичні аспекти та практична реалізація

Анотація. *У статті обґрунтовано актуальність вивчення теоретичних та практичних аспектів персонального податкового менеджменту для держави та для фізичних осіб. Наведено та проаналізовано визначення вітчизняних авторів та запропоновано ряд уточнень. Зокрема, розглядати персональний податковий менеджмент не з позиції окремого громадянина, а з точки зору домогосподарства. Також, запропоновано розглядати як об'єкт не управління особистими доходами, а управління податковим навантаженням, яке розраховується як співвідношення суми сплачених податків до величини доходів. На основі аналізу визначень вітчизняних науковців було запропоновано власне. Крім того, було надано характеристику основних елементів системи персонального податкового менеджменту. Визначені суб'єкти, об'єкт, мета, методи та інструменти, етапи та блоки персонального податкового менеджменту. Описано основні причини недостатнього теоретичного обґрунтування та практичного застосування персонального податкового менеджменту в Україні, а також надані рекомендації щодо його популяризації.*

Ключові слова: *персональний податковий менеджмент; податкова оптимізація; податкове планування; оподаткування доходів; податкові пільги; податкові знижки.*

Lushko S. M., *Senior Lecturer of the Department of Finance and Credit, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine*

Cherniuk T. I., *Lecturer of the department of foreign languages, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine*

Personal Tax Management: Theoretical Aspects and Practical Implementation

Abstract. Introduction*. In modern economic literature, tax management is considered at three levels: macro-, micro- and sub-micro levels. Each of the levels has its subjects, object of management, structure, purpose, methods, tasks and tools. State and corporate tax management are actively researched by domestic scientists, while personal tax management is practically unresearched and needs a more thorough study of theoretical and practical aspects.*

Purpose. *The purpose of this study is to determine the theoretical aspects of personal tax management and to study its practical implementation in our country.*

Results. *The authors gave and analyzed the definitions of domestic scientists and proposed a number of clarifications. In particular, consider personal tax management not from the perspective of an individual citizen, but from the perspective of a household. Also, it is proposed to consider as an object not the management of personal income, but the management of the tax burden, which is calculated as the ratio of the amount of taxes paid to the amount of income. Based on the analysis of the definitions of domestic scientists, an own definition was proposed. In addition, a description of the main elements of the personal tax management system was given. Subjects, object, purpose, methods and tools, stages and blocks of personal tax management are defined. The main reasons for insufficient theoretical justification and practical application of personal tax management in Ukraine are described.*

Conclusions. *As a result of the study, the authors came to the conclusion that personal tax management is an integral part of the financial literacy of the population and consists in the application of tax planning and tax optimization methods. The goal of personal tax management is to reduce the tax burden on the household and maximize their net income.*

Regarding the prospects for the development of personal tax management in Ukraine, taking into account the extremely unfavorable demographic situation, which has worsened even more due to the war and the crisis of the solidarity pension insurance system, it is extremely necessary at the state level to introduce various mechanisms for increasing the level of financial literacy of the population. The state should encourage households (including through tax instruments) to plan their future incomes, retirement by participating in non-state pension and health insurance, as well as effectively manage savings by using financial market instruments.

[1]**Стаття надійшла до редакції***: 15.04.2023*
Received*: 15 April 2023*

Keywords: *personal tax management; tax optimization; tax planning; income taxation; tax benefits; tax discounts.*

JEL Classification: *G 10.*

Постановка проблеми. У сучасній економічній літературі податковий менеджмент розглядається на трьох рівнях: макро-, мікро- і субмікрорівні. Кожен з рівнів має свої суб'єкти, об'єкт управління, структуру, мету, методи, завдання та інструменти. Однак, при цьому, всі рівні є взаємопов'язаними між собою. Даний взаємозв'язок зумовлений тим, що вихідні грошові потоки одних суб'єктів податкового менеджменту є вхідними грошовими потоками для інших і навпаки.

Так, метою персонального й корпоративного податкового менеджменту є законне зменшення податкових платежів (податкова оптимізація), а для державного податкового менеджменту метою є акумуляція необхідного обсягу фінансових ресурсів у бюджеті та забезпечення економічного та соціального розвитку країни. Тому, якщо говорити про мету податкового менеджменту, то для держави оптимізація податкових платежів юридичними та фізичними особами в короткостроковому періоді є негативним явищем, оскільки податкові надходження до бюджету зменшуються. Однак, в довгостроковому періоді, для держави є й позитивні наслідки, оскільки оптимізовані підприємствами кошти будуть інвестовані в розширення виробництва та у майбутньому збільшать податкові надходження до бюджету. Також, якщо говорити про позитивний вплив для держави від оптимізації коштів фізичних осіб, то дані кошти можуть бути витрачені на споживання, яке обкладається непрямими податками, або перетворитися на заощадження, які при раціональному їх розміщені також можуть бути використані як інвестиції в економіку. Тому, дослідження теорії й практики персонального податкового менеджменту є актуальним і для держави, і для фізичних осіб.

Варто зазначити, що державний та корпоративний податковий менеджмент активно досліджуються вітчизняними науковцями, водночас як персональний податковий менеджмент є практично не дослідженим та потребує більш ґрунтовного вивчення теоретичних та практичних аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням податкового менеджменту як процесу управління податковою системою присвячена значна увага як серед іноземних, так і вітчизняних науковців. Серед вітчизняних вчених економічні рівні податкового менеджменту окреслені в роботах Р. С. Сіліна, С. В. Юдіної [1]. Податковий менеджмент на макрорівні або державний податковий менеджмент розглядали С. О. Левицька, А. Ф. Цимбалюк [2], І. В. Литвинчук, О. К. Суворова [3] та ін. Різним аспектам корпоративного податкового менеджменту приділяли увагу О. В. Безкровний, Т. Г. Мисник, П. В. П. Писаренко [4] та ін. Персональний податковий менеджмент як напрям дослідження в українську науку був введений О. Ю. Сидорович [5]. Автором було вперше розроблено концептуалізацію персонального податкового менеджменту та систематизовано практичні заходи щодо здійснення цілеспрямованого впливу на механізми оподаткування доходів фізичних осіб. Однак, достатнього висвітлення дана тема серед вітчизняних науковців не має, хоча є дуже актуальною та практично значущою для всіх суб'єктів податкового менеджменту.

Формулювання цілей дослідження. Тому, метою даного дослідження є визначення теоретичних аспектів персонального податкового менеджменту та дослідження його практичної реалізації в нашій країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки тема персонального податкового менеджменту не має достатнього висвітлення у сучасній вітчизняній науковій літературі, то і визначень для аналізу є небагато.

Колектив авторів за загальною редакцією С. І. Юрія. та В. М. Федосова розглядають його як складову управління особистими доходами громадян із врахуванням чинної системи оподаткування, сплату податків та ефективне вкладення коштів [6, с. 468]. Ми погоджуємося з даним визначенням, але вважаємо за доцільне конкретизувати деякі компоненти. Зокрема, по-перше, уточнити, яку саме складову управління особистими доходами вивчає персональний податковий менеджмент. Пропонуємо розглядати як об'єкт – управління податковим навантаженням, яке розраховується як співвідношення суми сплачених податків до величини доходів. По-друге, враховуючи іноземний досвід, пропонуємо розглядати персональний податковий менеджмент не з позиції особистих доходів окремого громадянина (фізичної особи; фізичної особи – підприємця; особи, яка провадить незалежну професійну діяльність або члена фермерського господарства), а з позиції домогосподарства.

Державна служба статистики України визначає домогосподарство як сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують свої кошти та витрачають їх. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати в будь-яких з цих стосунків або бути й в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи [7]. Тому, враховуючи той факт, що домогосподарство може складатися з однієї особи, але, як правило, це є сім'я зі спільними доходами та витратами та факт того, що податкові пільги надаються платникам податків з урахуванням кількості дітей, то і персональний податковий менеджмент доцільно розглядати з точки зору домогосподарства. Така практика існує в ряді країн. Наприклад, у Великобританії платником податку на доходи є подружжя, в США відповідно до системи оподаткування доходів резидентів, оподаткування може здійснюватися як кожного громадянина окремо, так і сім'ї загалом, в Японії існує персональна знижка, яка додається до неоподатковуваного мінімуму й залежить від складу

сім'ї, у Франції платником податку на доходи є не фізична особа, а сім'я (якщо платник неодружений – сім'я з однієї особи) [8].

О. Ю. Сидорович визначає персональний податковий менеджмент як систему практичних заходів з оптимізації цілеспрямованого впливу на оподаткування суб'єктів (фізичних осіб, сімей, домогосподарств) з метою максимізації ефектів, досягнення встановлених індивідуальних і суспільних пріоритетів і цілей у змінному ринковому середовищі шляхом ефективного використання наявних фінансових ресурсів [9]. Дане визначення є дещо ширшим, оскільки враховує й індивідуальні, й суспільні пріоритети та розглядає персональний податковий менеджмент через призму й фізичних осіб, і сімей, і домогосподарств. Однак, варто зазначити, що на чистий дохід домогосподарства може впливати не лише держава (хоча вона й встановлює систему оподаткування, податкові ставки, запроваджує податкові знижки та пільги), але й самі домогосподарства, заявляючи або не заявляючи свої права на податкові знижки, користуючись або не користуючись податковими пільгами, обираючи систему оподаткування підприємницької діяльності тощо.

Отже, на основі аналізу даних визначень пропонуємо розглядати персональний податковий менеджмент як систему управління податковим навантаженням домогосподарства, шляхом використання методів податкового планування та податкової оптимізації з метою максимізації чистого доходу.

Досліджуючи теоретичні аспекти персонального податкового менеджменту доцільно описати характеристику його основних елементів (табл. 1)..

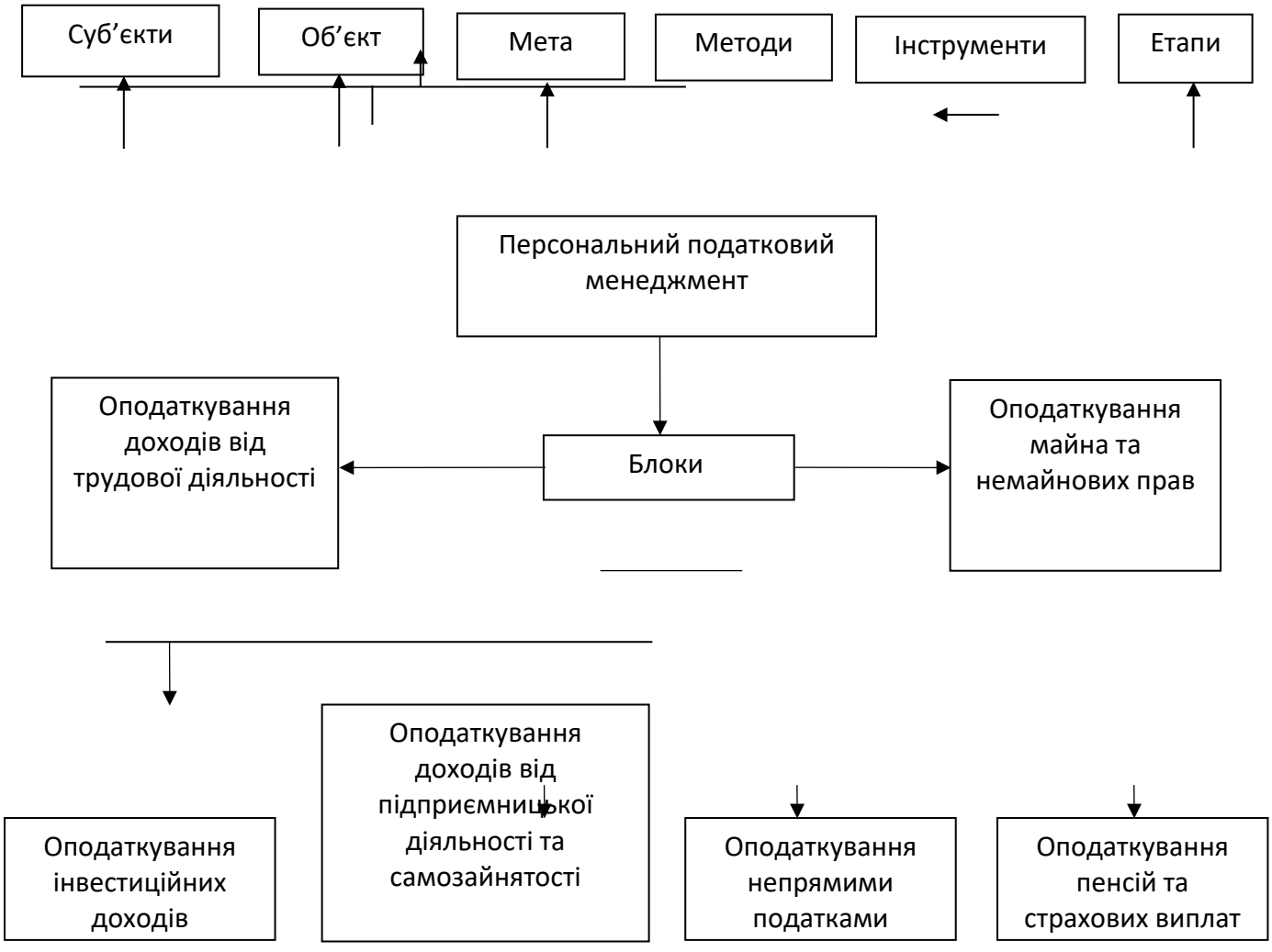

Рисунок 1 – Система персонального податкового менеджменту

Джерело: складено авторами

Суб'єктами персонального податкового менеджменту виступають держава та органи місцевого самоврядування, податкові органи, домогосподарства (фізичні особи, фізичні особи-підприємці, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, члени фермерського господарства), податкові консультанти.

Держава та органи місцевого самоврядування як суб'єкти персонального податкового менеджменту

виступають у двох основних ролях: як регулятор (визначення об'єктів оподаткування, встановлення податкових ставок, запровадження спеціальних податкових режимів для фізичних осіб-підприємців, наданні податкових пільг, податкових знижок тощо) та як отримувачі податкових надходжень до відповідних бюджетів.

Податкові органи здійснюють адміністрування та контроль сплати податків і зборів, платниками яких є фізичні особи, фізичні особи – підприємці, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, члени фермерського господарства. Окрім того, податкові органи перевіряють право на отримання податкових знижок та застосування податкових пільг. Також до функцій податкових органів входить надання безоплатних податкових консультацій на запити платників податків.

До домогосподарств пропонуємо віднести фізичних осіб, які є найманими працівниками, фізичних осіб-підприємців, осіб, які провадять незалежну професійну діяльність та членів фермерського господарства.

Загалом, дискусійним є питання щодо того, до якого рівня податкового менеджменту (корпоративного чи персонального) віднести фізичних осіб – підприємців, осіб, які провадять незалежну професійну діяльність та членів фермерського господарства. З одного боку, за своєю сутністю їх доходи є доходами від бізнес-активності (виробництво, послуги, торгівля тощо) і тому, їх можна віднести до корпоративного податкового менеджменту. Однак, з іншого боку, є ряд аргументів чому їх все ж таки слід віднести до персонального податкового менеджменту. По-перше, хоча вони і є суб'єктами господарювання, проте вони не мають статусу юридичної особи (корпорації). По-друге, фізичні особи – підприємці, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, члени фермерського господарства не є платникам податку на прибуток, а сплачують податок на доходи фізичних осіб та військовий збір (або єдиний податок). По-третє, доходи, отримані в результаті їх діяльності відображаються в податковій декларації про майновий стан і доходи, яка подається фізичними особами, а не юридичними. Тому, ми пропонуємо розглядати їх як суб'єктів субмікрорівня, тобто персонального податкового менеджменту.

Фізичні особи не мають реального впливу організацію оподаткування країні проте, можуть користуватися усіма пільгами та знижками, на які вони мають право та обирати режим оподаткування (загальна або спрощена система оподаткування). З метою правильності заповнення податкових декларацій про майновий стан і доходи та врахування всіх можливих законних методів мінімізації податкових платежів домогосподарствам доцільно звертатися до спеціалістів у сфері оподаткування. Це можуть бути бухгалтери, юристи, які спеціалізуються на податках або спеціальні консалтингові фірми, які надають консультаційні послуги на платній основі.

Об'єктом персонального податкового менеджменту є процес управління податковим навантаженням домогосподарства (фізичних осіб, фізичних осіб - підприємців, осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, членів фермерського господарства).

Метою персонального податкового менеджменту є мінімізація податкового навантаження домогосподарства шляхом використання усіх можливих законних методів та інструментів.

До основних методів персонального податкового менеджменту можна віднести податкове планування та податкову оптимізацію. Податкове планування може бути короткостроковим (до або в межах 1 року) та довгостроковим (вибір інструментів для інвестування, щоб зберегти гроші від знецінення). Податкова оптимізація передбачає застосування платниками податків усіх чинних податкових інструментів для зменшення обсягів податкових відрахувань законним способом.

Основними інструментами зниження податкового навантаження в Україні є податкова соціальна пільга, податкові знижки, вибір системи оподаткування, податкові витрати, але якщо говорити про закордонний досвід, то їх перелік є значно ширшим.

Етапи персонального податкового менеджменту зображені на рис. 2

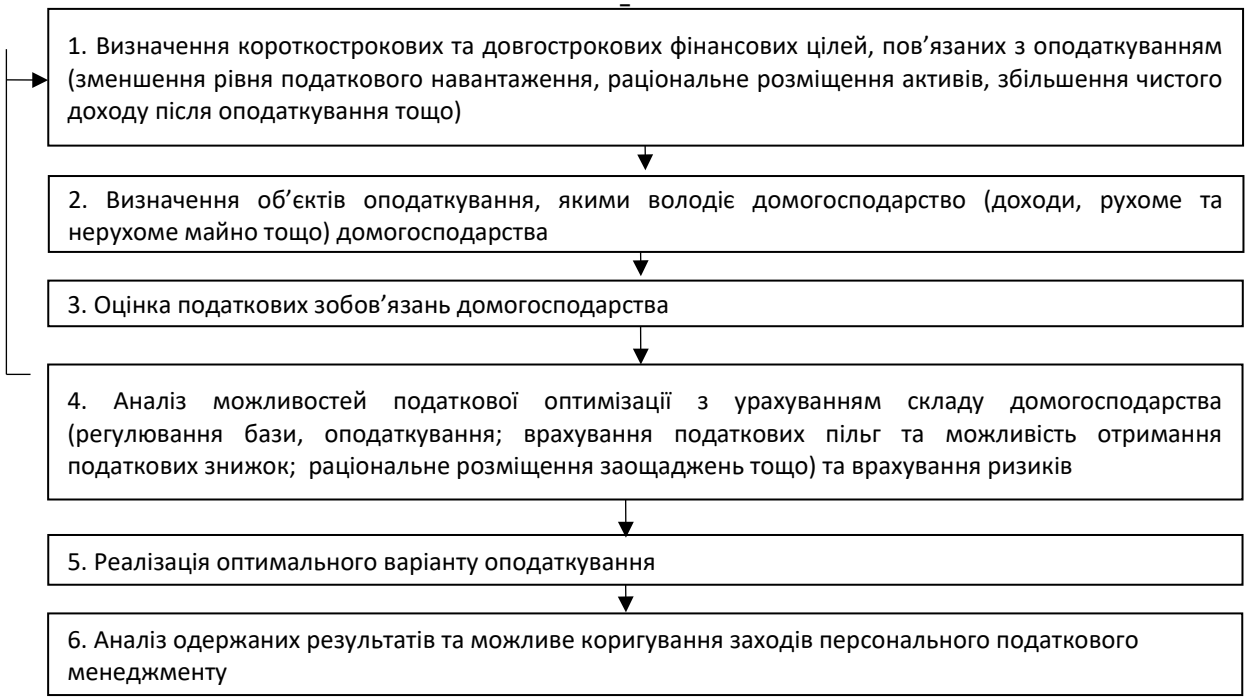

Рисунок 2 – Етапи персонального податкового менеджменту

Джерело: складено авторами

Залежно від об'єкта оподаткування пропонуємо виділити наступні блоки персонального податкового менеджменту: оподаткування доходів від трудової діяльності (заробітна плата, винагороди за цивільно-правововими договорами); оподаткування майна (володіння, спадок, продаж, оренда, суборенда, лізинг) та немайнових прав (роялті); оподаткування інвестиційних доходів; оподаткування доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості; оподаткування непрямими податками та оподаткування пенсій та страхових виплат. Кожен з блоків передбачає можливість застосування своїх інструментів та схем оптимізації. Перелік даних блоків може бути розширений з урахуванням змін у законодавстві.

Щодо практичної реалізації податкового менеджменту на субмікрорівні шляхом податкового планування та використання різних оптимізаційних схем, то в нашій країні вона не є розвиненою через ряд причин. Серед основних з них можна виокремити наступні.

1. Для більшості платників податків зарплата є єдиним джерелом доходів, а податкові відрахування (податок на доходи фізичних осіб та військовий збір) з неї здійснює роботодавець (податковий агент). Саме тому, найманим працівникам немає потреби подавати декларації про майновий стан і доходи та розбиратися в особливостях оподаткування.

2. Нині в Україні запроваджена пропорційна система оподаткування податком на доходи, яка на відміну від прогресивної чи регресивної, зменшує стимули до пошуку шляхів зменшення рівня податкового навантаження.

3. Низькі рівні фінансової грамотності та доходів більшої частини населення призводить до низького рівня участі у страхуванні життя, медичному страхуванні та недержавному пенсійному страхуванні. Водночас і на рівні держави не запроваджено спеціальних можливостей для податкової оптимізації, які б стимулювали населення до участі у зазначених видах страхування.

Важливим кроком до підвищення рівня фінансової грамотності населення загалом та персонального податкового менеджменту як його складової частини було запровадження курсу «Фінансова грамотність» у школах. У межах цього курсу для учнів передбачена тема податків, хоча цих знань для здійснення ефективного податкового планування не достатньо. Крім того, старше покоління не охоплене даними знаннями, тому вони часто втрачають можливості зменшити своє податкове навантаження.

Висновки. Персональний податковий менеджмент є складовою частиною фінансової грамотності населення та полягає в застосуванні методів податкового планування й податкової оптимізації. Метою персонального податкового менеджменту є зменшення податкового навантаження на домогосподарство та максимізація їх чистого доходу.

В Україні персональний податковий менеджмент як напрям дослідження є не достатньо розробленим та обґрунтованим, хоча є актуальним як для держави, так і для населення. З точки зору практичної

реалізації, то велика частина населення має низький рівень фінансової грамотності, що призводить до втрати можливості використання різних схем податкової оптимізації та податкового планування.

Для того, щоб не втрачати можливості зменшення податкового навантаження та збільшення чистого доходу необхідно підвищувати рівень фінансової грамотності населення у сфері оподаткування. Як варіант, можна звертатися до експертів у цій сфері за податковими консультаціями та роз'ясненнями. Безоплатні консультації можна отримати в органах податкової служби, а на платній основі – в консалтингових фірмах. Ще одним варіантом отримання податкових консультацій є можливість вступу в Асоціацію платників податків України та, сплачуючи лише щорічний внесок, брати участь в різного роду онлайн-семінарах або отримувати податкові консультації.

Якщо говорити про перспективи розвитку персонального податкового менеджменту в Україні, то враховуючи вкрай несприятливу демографічну ситуацію, яка ще більше погіршилася через війну (відтік економічно активного населення за кордон, зростання безробіття, зменшення народжуваності, зростання числа пенсіонерів – ветеранів з інвалідністю, зменшення кількості зайнятого населення тощо) та кризу солідарної системи пенсійного страхування, то вкрай необхідно на рівні держави запроваджувати різні механізми підвищення рівня фінансової грамотності. Держава має стимулювати домогосподарства (в тому числі через податкові інструменти) планувати свої майбутні доходи, вихід на пенсію шляхом участі у недержавному пенсійному та медичному страхуванні, а також ефективно управляти заощадженнями шляхом використання інструментів фінансового ринку.

Література:

1. Юдіна С. В., Сілін Р. С. Економічні рівні податкового менеджменту. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». 2017. №3 (42). С. 152-155. URL : http://business-navigator.ks.ua/journals/2017/42_2017/34.pdf (дата звернення: 10.04.2023 р.).
2. Левицька С. О., Цимбалюк А. Ф. Податковий менеджмент на макрорівні: вітчизняна та міжнародна практики впровадження. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Сер. : Економіка. 2011. Вип. 16. С. 69-76. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_16_12 (дата звернення: 10.04.2023 р.).
3. Суворова О. К., Литвинчук І. В. Державний податковий менеджмент у системі адміністрування податків. Розвиток фінансових відносин суб'єктів господарювання в умовах динамічного зовнішнього середовища : матеріали Інтернет-конференції (15 листопада 2018 р.). Житомир, 2018. С. 163-164.
4. Безкровний О. В., Мисник Т. Г., Писаренко В. П. Корпоративний податковий менеджмент як основа забезпечення фінансової безпеки підприємства. URL: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1451 (дата звернення: 10.04.2023 р.).
5. Сидорович О. Ю. Оподаткування доходів фізичних осіб: фіскальні пріоритети та асиметрії вибору в персональному податковому менеджменті : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : 08.04.01. Тернопіль, 2006. 20 с.
6. Федосова В. М., Юрія С. І. Теорія фінансів : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
7. Наказ ДСС. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0278832-12#Text (дата звернення: 10.04.2023 р.).
8. Танклевська Н. С. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб. URL: https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/264.pdf (дата звернення: 10.04.2023 р.).
9. Сидорович О. Ю. Персональний податковий менеджмент у контексті асиметрій індивідуального та фіскального вибору. *Юридична газета*. 2006. № 20 (80).
10. Дубовик О. Ю. Податковий менеджмент у схемах і таблицях : навч. посіб. Харків «ПромАрт» 2018, 248 с.

References:

1. Yudina, S. V., & Silin, R. S. (2017). Economic levels of tax management. *Naukovo-vyrobnychyi zhurnal «Biznes-navihator»,* 3(42), 152-155 Retrieved from : http://business-navigator.ks.ua/journals/2017/42_2017/34.pdf [in Ukrainian].
2. Levytska, S. O., & Tsymbaliuk, A. F. (2011). Tax management at the macro level: domestic and international implementation practices. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia».* Ser. : Ekonomika, 16, 69-76 [URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_16_12_[in Ukrainian]
3. Suvorova, O. K., & Lytvynchuk, I. V. (2018). State tax management in the tax administration system. *Rozvytok finansovykh vidnosyn subiektiv hospodariuvannia v umovakh dynamichnoho zovnishnoho seredovyshcha [* tezy Internet-konferentsii]. Zhytomyr, 163-164 [in Ukrainian].
4. Bezkrovnyi, O. V., Mysnyk, T. H., & Pysarenko, V. P. (2018). Corporate tax management as a basis for ensuring the financial security of the enterprise. Retrieved from : http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1451 [in Ukrainian]
5. Sydorovych, O. Yu. (2006). Taxation of personal income: fiscal priorities and asymmetries of choice in personal tax management: author's review. (Abstract of Ph.D. Thesis). 20 [in Ukrainian]
6. Fedosova, V. M., & Yuriia, S. I. (2010). Theory of finance : pidruchnyk. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 576 [in Ukrainian]
7. Order of the DSS. Retrieved from : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0278832-12#Text [in Ukrainian]
8. Tanklevska, N. S. World experience of personal income taxation. Retrieved from : https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/264.pdf [in Ukrainian]
9. Sydorovych, O. Yu. (2006). Personal tax management in the context of asymmetries of individual and fiscal choice. *Yurydychna hazeta*. 20 (80) [in Ukrainian]

10.Dubovyk, O. Yu. (2018). *Tax management in schemes and tables.* Kharkiv : «PromArt», 248 [in Ukrainian].

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License